

AMENGUAL I VICENS, Carles (2021): *Flora medicinal de les Illes Balears*, il·lustracions d'Irene Mulet i Judit Morales. Palma de Mallorca: Edicions UIB, 1.063 p.

Aquest voluminós i ben editat llibre de la Universitat de les Illes Balears és la culminació d'una labor llarga i intensa del metge Carles Amengual i Vicens, nat a Selva de Mallorca el 1956, de família de metges i apotecaris. La seva àmplia formació es veu reflectida en el fet que és llicenciat en Medicina (UB), en Ciències Biològiques (UIB), en Humanitats (UOC), en Estudis d'Àsia Oriental (UOC) i en Ciències Religioses (Facultat de Teologia de Catalunya). El volum té l'origen en la tesi doctoral presentada el 2017 a la Universitat de les Illes Balears. Carles Amengual és autor també del llibre de divulgació *L'hort de les rondalles mallorquines* (Palma, 2017, Documenta Balear, col. Menjajents 128), on tracta els noms de plantes del rondallari d'Antoni Maria Alcover, en el qual apareixen molts més fitònims que en altres obres de la mateixa factura, com la dels germans Grimm. Ha anunciat una publicació de tema mèdic en les obres de Ramon Llull.

En l'obra que ressenyem, s'hi recullen 662 plantes medicinals (el 33 % de les plantes baleariques tenen atribucions medicinals, segons l'autor). Com es diu a l'inici: «La finalitat de l'obra és disposar d'un arxiu d'informació que ens pugui orientar sobre els usos de les plantes medicinals de les Illes Balears i la seva comparació amb altres farmacopees» (p. 3). Aquestes altres farmacopees van lligades a l'itinerari vital de l'autor, que les ha conegudes de manera directa i en contacte amb experts de cada lloc. Aquest és l'objectiu medullar de l'obra, però amb una expansió impressionant es despleguen referències a obres històriques sobre el mateix tema, des dels clàssics grecollatins a obres literàries de totes les èpoques, i a obres assagístiques o descriptives, des dels agrònoms clàssics fins als treballs més recents. Però sobretot es destaquen els referents propers: les més completes i detallades com la *Flora de Mallorca* (4 volums, 1977-1980), de Francesc Bonafè, o, la més específica, *Les plantes medicinals baleariques* (1954), de Pere Claver Palau i Ferrer, passant per les grans obres botàniques i de plantes medicinals més generals, com les de Pius Font i Quer. Les obres de referència ens proporcionen multitud de comentaris, i moltes vegades s'extreuen citacions dels exemples del *Diccionari català-valencià-balear*. El criteri de selecció és «d'incloure les plantes que han estat referenciades pels diferents autors al llarg del temps» (p. 13). Sembla que no ha passat per malla cap obra il·lenca, la més antiga del 1781 (J. A. Brotat i Terrers), i fins i tot s'han fet servir dos manuscrits inèdits (de J. A. Brotat i Terrers, del darrer quart del segle XVIII). L'autor destaca la importància de l'obra llatina del menorquí Joan Cursach (*Medicus ad medicinae alumnorum usum*, 1791), del qual apareixen citacions amb freqüència. En una obra botànica és important la part gràfica, i en aquest cas cal esmentar que es fan servir les fotografies de l'Herbari Virtual del Mediterrani Occidental de la Universitat de les Illes Balears, completades amb excel·lents aquarel·les d'Irene Mulet i Judit Morales.

L'afany de sistematicitat és mereixedor d'elogi i diríem que imprescindible en una obra d'aquestes dimensions, pensada com a obra de consulta tant per a experts com per a interessats en el tema. Es constata en els índexs: un índex per a les famílies botàniques, un altre per als noms científics i un altre per als noms populars, un índex terapèutic (elenc de les parts del cos amb les plantes que s'hi relacionen) i un índex homeopàtic. L'índex de flora comparada és una taula on es donen coincidències de les espècies medicinals baleariques amb les de la medicina de l'Índia, el Tibet, la Xina, les Filipines, el Marroc i Mèxic, i en la medicina aiurvèdica i en l'homeopatia.

Els articles o fitxes dedicats a cadascuna de les plantes s'agrupen segons criteris botànics, de primer separant l'ordre dels pteridòfits (el de les falgueres) del dels espermatòfits, dins els quals se separen les gimnospermes de les angiospermes, i dins d'aquestes els dos grups: dicotiledònies (aplega la majoria de les plantes aquí tractades) i monocotiledònies. Dins de cada apartat apareixen les plantes per ordre alfabètic, sempre a partir del nom científic. La localització d'una planta és ben fàcil amb aquestes referències botàniques bàsiques o a través dels índexs.

L'estructura interna de cada article segueix aquest esquema: a) encapçalament amb la denominació botànica sota la qual consta la distribució dins les Illes; b) fotografia de la planta (en casos escadussers no n'hi ha, però en el cas de la *Capsella bursa-pastoris*, l'aquarel·la fa les funcions d'il·lustració gràfica

de manera excel·lent); c) etimologia i motivació del nom; d) sinònims en català (amb algunes indicacions geolingüístiques, per exemple, si és exclusiu de Mallorca, castellà, portuguès, basc, francès, italià, alemany i anglès (hi trobem a faltar l'occità, potser per manca d'obres sòlides de referència); e) descripció botànica; f) hàbitat; g) part utilitzada en els usos medicinals; h) composició química; i) indicacions farmacològiques; j) fórmules i preparacions; k) cultura popular; l) història; m) literatura; n) bibliografia. A això s'afegeix un quadre de fons acolorit amb la terapèutica comparada, en què apareixen les indicacions terapèutiques d'altres cultures, com la xinesa, la filipina, la marroquina, la mexicana, a més de l'aplicació en medicina homeopàtica.

L'interès del llibre per a la lingüística és notable i en farem aquí un molt breu comentari, força parcial i amb algun exemple; no podem jutjar-lo des del punt de vista de la botànica o de la medicina, més enllà de constatar l'extensa informació en aquestes disciplines i el gran elenc de referències.

Centrant-nos en els noms populars, el lingüista i el dialectòleg hi troben una mina per a l'estudi dels encreuaments, les motivacions, les variants. Hi veiem com un mateix nom (parlem aquí de tots els territoris de parla catalana) serveix per a designar espècies botàniques diferents (això és ben conegut, i aquí es desplega generosament). Per exemple, una *escanyavelles* pot ser tant el *Pisum sativum* com el *Polygonum aviculare*, com la *Rosa canina*. Hem de recordar aquí que el recull sistemàtic i exhaustiu dels noms de plantes en català el tenim a l'abast ara en «Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana» del Termcat (obra disponible a partir del 2014, dirigida en la part científica per Joan Vallès i Xirau). En l'elaboració del seu llibre Amengual no disposava d'aquest valuós instrument.

Volem assenyalar més concretament que des del punt de vista de la lingüística el llibre d'Amengual dona informació valuosa per a observar la motivació dels noms, tant en les formes científiques o cultes com en les populars, i també tant en les formes actuals com en les etimològiques, un element molt rellevant en els noms de plantes i els noms naturals en general. Triem a l'atzar: Amengual ens informa de l'ètim del mot culte *alquequengi* (*Physalis alkekengi*), que procedeix del mot àrab *al-kakang*, cosa que anoten els diccionaris amb informació etimològica; però Amengual consigna a més el significat de l'ètim com Coromines al *DECat* II, 147b, on anota «*alquequendje*, planta que té inflorescències comparables a bossetes» i registra aquest mot àrab amb el significat de 'bufeta de gos'. Això ens connecta directament (els fruits d'aquesta planta apareixen envoltats d'una mena de bossa, «un calze fructífer inflato-vesicular») amb els noms populars *bosses*, *bosses vermelles*, *bufeta*, *bufeta de gos*, etc.

La revelació del significat etimològic que recull Amengual és interessant, ja que els diccionaris que se n'ocupen no donen l'enllaç amb la motivació ni solen referir-se sempre als detalls del significat dels ètims. L'heura, *Hedera hëlix*, té l'origen etimològic en el verb llatí *haerere*, que significa «aferrar-se, estar aferrat», una de les característiques més rellevants i conegudes d'aquesta enfiladissa.

L'explicació motivacional apareix sovint també en els noms populars. Per a *agulles de pastor* (*Scandix pecten-veneris*) es diu que «li ve pels seus fruits, molt allargats i en forma d'agulla», però la mateixa forma del fruit ha donat altres associacions i tenim *pinta de Venus* o *pinta de pastor*. La motivació té una enorme importància en els noms naturals, i aixeca molt d'interès per a la història dels mots i la seva evolució.

En alguns casos podríem rebatre l'opció etimològica que proposa Amengual, malgrat la lògica de l'observador atent de la planta. Per a *fonoll* Coromines ha deixat ben establert (i ja apareix en el *DCVB*) que ve del llatí *feniculum* (ll. tardà *feniculum*), diminutiu de *fenum* 'fenc, farratge, herba', i indica que totes les altres formes romàniques també provenen d'una manera regular del mateix mot llatí. Amengual fa una doble proposta; aquesta, l'acceptada pels lingüistes, al costat de l'alternativa «*sfuniculus*, petit filet, per les fulles en lacínies filiformes» (p. 141). Joan Coromines no és esmentat en la bibliografia, i potser la consulta del gran etimòleg fora pertinent en aquest cas; però el diccionari d'Alcover i Moll tampoc no dubta en aquesta etimologia. En el cas de la *taperera* no veiem per què es relaciona *capparis*, l'ètim, amb *capra* 'cabra' (p. 329), per bé que l'autor matisa dient «tal vegada». La doble consonant -pp- evoluciona en una -p- i no se sonoritza. Altrament: quina relació hi ha entre la planta i l'animal? En alguns casos hi ha alguna confusió en relació amb mots semblants: hi hem trobat que se situa *baladrejar* dins de la fitxa de *baladre* (p. 156-159); el nom de planta ve del llatí *veratrum*, però no

té relació amb aquell, que és un descendent de *balatro* amb el pas per un **balatrare*. Dos orígens, doncs, diferents; tampoc per la via semàntica hi ha relació entre la planta i la idea de ‘parlar cridant’.

En les referències a la literatura cal tenir en compte que no només hi ha citacions en què es parla dels remeis que aporten les plantes, sinó que s’hi afegixen fragments de temàtica no medicinal. El llibre del metge Amengual s’expandeix cap a camps que no són els estrictes de la botànica i la medicina. Per exemple, es recullen maneres antigues del conreu (vegeu el cas de l’*alberginera*, que ofereix una citació dels *Secrets d’agricultura* [1617] de Miquel Agustí). Les fonts d’on Amengual recull la informació són molt àmplies. Són nombroses les referències al *DCVB*, però també a obres més específiques, com l’excel·lent *Costumari botànic* (3 vol. 2002-2004) del valencià Joan Pellicer, per posar un exemple. La informació que ens aporta en relació amb les plantes medicinals és ingent, com ho és també la que s’expandeix cap a camps molt diversos. Ens ha cridat l’atenció el nombre de pàgines dedicades a la *Vitis vinifera* (p. 908-913), ben segur que en la proporció que mereix aquesta planta tan important i present en la cultura popular, la història i la literatura.

Remarquem igualment l’interès per l’onomàstica. Per exemple, en relació amb el *fonoll*, hi ha aplegats un reguitzell de topònims i de llinatges: *Es Fonoiar*, *Fonolleda*, *Fonollet*, *Fonollós*, etc. Acabem posant èmfasi en el fet que el llibre no només parla de flora medicinal i de les seves aplicacions, sinó que a partir d’aquestes plantes se’ns dona una ingent i interessantíssima informació present tant en obres científiques com històriques o literàries, amb la literatura popular en un lloc preferent. Un llibre de plantes, doncs, molt valuós, enciclopèdic en el millor sentit de la paraula, riquíssim en referències, i no només útil per a les aplicacions medicinals de les plantes, sinó també curull de dades d’interès lingüístic.

Xavier LUNA-BATLLE

BELLÉS, Eloi / MARQUÈS HERNÁNDEZ, Paula / OJEDA CABA, Júlia / RUIZ-RUANO, Míriam (2021): *Teixir xarxa, fer camí. Aportacions presents al futur de la catalanística*. Maó: Punctum, 455 p.

El llibre que ressenyem aplega aportacions dels col·laboradors que formen part de l’Associació de Joves Investigadors en Llengua i Literatura Catalanes (AJILLC). Si no la coneixeu, el títol mateix del volum és una descripció ben encertada del tarannà d’aquesta agrupació: és un punt de trobada entre el jovent investigador d’arreu del territori amb l’objectiu de fomentar la recerca lingüística i literària sobre el català. La publicació, en línia, de l’editorial Punctum, en col·laboració amb l’Institut Interuniversitari de Filologia Catalana, és una selecció de les contribucions presentades als diversos congressos que l’AJILLC ha organitzat, amb regularitat i molt d’èxit, cal dir-ho. En concret, els vint-i-dos textos de què consta el volum són ampliacions de les comunicacions que es van presentar en les edicions del 2017 (Universitat de València), 2018 (Universitat de Lleida), 2019 (Universitat de les Illes Balears) i 2020 (Universitat de Barcelona). Hem de fer palès que la feina d’edició està feta amb cura i que les recerques presentades són de molta qualitat, fet que, de segur, esperonarà les persones que comencen la carrera investigadora a associar-s’hi i a qui conviu ja amb el cuquet de la recerca de fa temps a interessar-se per aquesta plataforma (és visitable en <<https://www.ajillc.cat/>>).

La miscel·lània s’estructura en tres seccions o «perspectives», a saber: 1) Perspectives lingüístiques, 2) Perspectives comparatístiques i, 3) Perspectives historicistes. A partir d’aquesta divisió, s’hi posa fil a l’agulla.

Els nou articles de la secció lingüística són investigació puntera en llengua catalana en diversos vessants. D’una banda, hi ha dos articles de morfologia amb força desplegament teòric. Com s’indica al títol de l’estudi «Els límits de la composició culta: entre la composició i l’afixació», Ivan Solivellas (Universitat Pompeu Fabra) se centra a desbrinar l’estatus de la composició culta, una categoria lingüística en què s’han inclòs, sovint, mots ben heterogenis. A mitjan camí entre les diverses postures teòriques, conclou que la composició culta és el procés consistent en l’obtenció de mots a partir de la combinació de formants cultes, els quals poden adjuntar-se entre si (*tanatofilia* o *filòleg*) o amb mots